

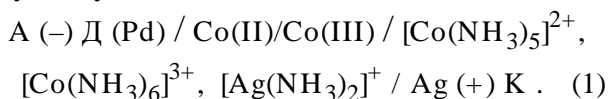
В.Д.Калугін, Н.С.Опалєва, О.В.Сидоренко, О.А.Бешенцева

**ВСТАНОВЛЕННЯ ВІДНОВНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ОХ-RED-СИСТЕМИ Co(II)/Co(III)
У РЕАКЦІЇ ХІМІЧНОГО СРІБЛЕННЯ ДІЕЛЕКТРИКІВ МЕТОДОМ ХРОНОПОТЕНЦІОМЕТРІЇ**

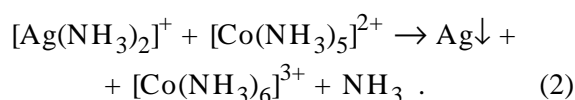
За допомогою методу хронопотенціометрії встановлено явище значного зниження (практично до 0) швидкості хімічного відновлення срібла (V_{Ag}) з розчину його аміачних комплексів у присутності Ох-Red-системи Co(II)/Co(III), яке пов'язане з перерозподілом лігандів L (NH_3) від Ag^+ і Co^{2+} до Co^{3+} -іонів у процесі сріблення. Перерозподіл L приводить до зворотності потенціалів підсистем і повного припинення процесу металізації ($V_{Ag}=0$).

ВСТУП. Під час дослідження особливостей прояву ефекту гідродинамічного обмеження швидкості хімічного осадження срібла на активованому діелектрику (Д) (скло) з лужно-аміачних розчинів нітрату срібла у присутності Ох-Red-системи Co(II)/Co(III) встановлено, що процес відбувається за автокаталітичним механізмом. При цьому в об'ємі розчину відсутні продукти хімічного відновлення (дисперсії срібла з продуктами окислення відновника). Проте швидкість відновлення Ag^+ -вмісних комплексних частинок мала, процес здійснюється досить повільно і через годину-півтори практично повністю припиняється [1, 2].

Така специфіка процесу проявляється у зв'язку з тим, що іони Co(II) в лужно-аміачних розчинах утворюють стійкі комплекси типу $[Co(NH_3)_5]^{2+}$ [1, 2]. Тому потенціал стандартної Ох-Red-системи Co(II)/Co(III), що дорівнює +1.84 В [2], різко зміщується в область менш позитивних значень, переходячи зону потенціалів відновлення $[Ag(NH_3)_2]^+$ -катионів, стає ще негативніше зазначеної зони. У цьому випадку в розчині формується загальна Ох-Red-система, електрохімічний ланцюг якої можна записати в наступному вигляді:

Електрохімічна система (1) працює на основі термодинамічного дозволу реакції відновлення $[Ag(NH_3)_2]^+$ -комплексів, яка локалізується лише на поверхні активованого Д (у діапазоні рН 8—12) і протікає за автокаталітичним механізмом у відповідності з рівнянням [1]:

Експериментально було встановлено, що осадження срібла на Д інтенсивно відбувається в перші 20—30 хв після зливання розчинів відновника і окислювача. Потім забарвлення розчину від малиново-червоного ($[Co(NH_3)_5]^{2+}$), переходить до темно-коричневого ($[Co(NH_3)_6]^{3+}$), після чого швидкість відновлення різко знижується і стає близькою до нуля вже після 1.5—2.0 год стояння. При цьому виявляється, що явища зміни кольору розчину і різкого зниження швидкості осадження Ag абсолютно подібні за кількісними показниками (τ , V_{Ag} , δ_{Ag}) як у випадку дослідів осадження Ag з однієї порції розчину, так і з нових порцій розчинів, для кожного значення часу спостереження.

Мета нашої роботи — вивчення особливостей процесу хімічного сріблення Д методом хронопотенціометрії на каталітично активному твердому металевому електроді з розчинів, що містять систему Co(II)/Co(III), і порівняння цих результатів з даними хронопотенціометричних досліджень, виконаних у розчинах компонентів даної розчинної системи металізації. Порівняльний аналіз характеру зміни E - τ -залежностей дозволяє пояснити причини зниження часу і швидкості металізації, висловити уявлення про процеси рекоординації лігандів у процесі реакції металізації.

У методичному відношенні для досягнення поставленої мети означені два завдання: зіставлення E - τ -залежностей у розчинах Co(II) з різною лігандною координацією, знятих на

Т а б л и ц я 1

Стандартні (E^0) та стаціонарні ($E_{\text{стац}}$) потенціали різних металів у розчинах різноманітної хімічної природи

Me/Me ⁿ⁺ , a=1	E ⁰ , В [4]	Me/MeL _m ⁿ⁺ , a=1	E ⁰ , В [4]	ΔE, В
а) Pt/Pt ²⁺	+1.190	б) Pt/[Pt(NH ₃) ₆] ²⁺	+0.521	0.669
Ag/Ag ⁺	+0.800	Ag/[Ag(NH ₃) ₂] ⁺	+0.373	0.427
Ni/Ni ²⁺	-0.250	Ni/[Ni(NH ₃) ₆] ²⁺	-0.490	0.240
Co/Co ²⁺	-0.277	Co/[Co(NH ₃) ₆] ²⁺	-0.420	0.143
Me/Me ⁿ⁺ (C), L ₁ (C), L ₂ (C)			E _{стац} , В	ΔE, В
в) 1. Pt/CoSO ₄ (0.15 М)			+0.515	0.390
2. Ni/CoSO ₄ (0.15 М)			+0.100	
3. Co/CoSO ₄ (0.15 М)			-0.200	
г) 1. Pt/CoSO ₄ (0.15 М) + NH ₄ HSO ₄ (0.50 М)			+0.615	0.285
2. Ni/CoSO ₄ (0.15 М) + NH ₄ HSO ₄ (0.50 М)			+0.135	
3. Co/CoSO ₄ (0.15 М) + NH ₄ HSO ₄ (0.50 М)			-0.085	
д) 1. Pt/CoSO ₄ (0.15 М) + NH ₄ NSO ₄ (0.50 М) + NH ₃ (2.00 М)			+0.125	0.125
2. Ni/CoSO ₄ (0.15 М) + NH ₄ NSO ₄ (0.50 М) + NH ₃ (2.00 М)			-0.150	
3. Co/CoSO ₄ (0.15 М) + NH ₄ NSO ₄ (0.50 М) + NH ₃ (2.00 М)			-0.325	

Pt-, Co-, Ni-електродах та порівняльній аналізі динаміки зміни E - τ -залежностей, знятих на Pt-електроді в розчинах компонентів і в розчині сріблення.

МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ. Хронопотенціометрія на Pt-, Co-, Ni-електродах у різних розчинах виконана за допомогою високоомного катодного вольтметра потенціостата П-5827. Електрод порівняння — насичений каломельний електрод. Потенціали всіх електродів перераховували щодо стандартного водневого електрода. У розчинах з солями кобальту використовували електролітичний ключ, заповнений насиченим розчином KCl. У розчинах з солями срібла, крім моста з KCl, використовували місток, заповнений насиченим розчином KNO₃ (для запобігання утворення в робочому розчині ВРС — AgCl). Методика попередньої підготовки Pt-, Co-, Ni-електродів включала знежирення шляхом протирання їх поверхні ватним тампоном у концентрованому розчині Na₂CO₃; промивку спочатку в проточній, потім у дистильованій воді. Pt-, Co-електроди травили в суміші складу HNO₃ конц : H₂O (1:1) протягом 5 с і промивали у дистильованій воді. Ni-електрод протравлювали в суміші HCOOH : H₂O : H₂O₂, взятих у

співвідношенні (об'ємні частки) 45:45:10 [3] протягом 10 хв. Потім також проводили операції промивки спочатку в проточній, а далі — у дистильованій воді. Всі розчини готували на дистильованій воді з реактивів х.ч. або ч.д.а., при цьому враховували рекомендований порядок розчинення компонентів. Розчини готували безпосередньо перед вимірюванням ЕРС ланцюгів. Кожен вимір здійснювали в новій порції розчину, по 3—5 вимірювань ЕРС ланцюга в розчині заданого складу.

ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ. Для обґрунтування структури електрохімічного ланцюга, який в режимі термодинамічного дозволу працював би на відновлення Ag⁺ до Ag⁰, треба проаналізувати ряд стандартних електродних потенціалів металів у розчинах їх простих солей і комплексів, які можуть входити до складу Ox-Red-систем, що грають роль активних відновників. У цьому випадку мова може йти по відношенню до Ag-іонів, принаймні, про Ni і Co (табл. 1, а, б). З цих даних видно, що значення E^0 для цих металів у простих (а) і комплексних (б) лужно-аміачних розчинах з активністю $a = 1$, мають тенденцію до зниження [4]. Координування атомів металів-комплексоутворювачів лігандни-

ми групами (L – NH₃) приводить до значного збільшення поляризації розряду металокомплексів (ΔE), яка для Pt, Ag, Ni і Co має значення 0.669, 0.427, 0.240 і 0.143 В відповідно [4]. Якщо говорити конкретно про пару Ag–Co, то в розчинах їх солей (особливо комплексів) стандартна ЕРС гетерогенного електрохімічного ланцюга типу (–) Co/[Co(NH₃)₆]²⁺, [Ag(NH₃)₂]⁺/Ag (+) складає: 0.373 – (–0.420) = 0.793 В.

У цьому зв'язку необхідно проаналізувати динаміку зміни потенціалу різних електродів (Pt, Ni, Co) у розчинах, що містять CoSO₄ і компоненти розчину хімічного сріблення (табл. 1, в–д). З цієї причини для Pt-, Ni- і Co-електродів наведені конкретні концентрації CoSO₄ і компонентів розчину хімічного сріблення, але без іонів [AgL₂]⁺. Дані табл. 1, в–д показують, що на Pt-електроді в розчинах реального процесу металізації формується потенціал (+0.125 В), який повинен бути менш позитивним, ніж потенціал електродної системи Pt/[AgL₂]⁺, тобто в розчині, що містить AgNO₃, NH₄HSO₄ і NH₃.

Для підтвердження цієї ситуації, що забезпечує можливість хімічного відновлення [AgL₂]⁺ у присутності [Co(NH₃)₆]²⁺, на Pt проведені хронопотенціометричні дослідження, результати яких зведені в табл. 2, а–в. Одержані дані показали, що при введенні L-вмісних компонентів розчину сріблення потенціали металу в розчинах [AgL₂]⁺ (табл. 2, а,3) і [CoL₆]²⁺ (табл. 2, б,3)

стають менш позитивними і приймають значення +0.265 і +0.125 В відповідно. Тобто теоретично ЕРС системи металізації спочатку дорівнює 0.140 В, що цілком достатньо для ефективного і тривалого протікання процесу сріблення. Проте вирішальним чинником є реальна ЕРС (ΔE), отримана на Pt у розчині повного складу сріблення, тобто у присутності AgNO₃ і CoSO₄. Виявилось, що в цьому випадку $E_{Pt} = +0.245$ В (табл. 2, в,1) і реальна ЕРС реального ланцюга системи хімічної металізації складає всього 0.265 – 0.245 = 0.020 В. Тому в розчині сріблення вказаного складу реакція металізації здійснюється, але з малою швидкістю, яка знижується в часі. Зниження швидкості металізації супроводжується поступовим зміщенням E системи (табл. 2, в,1) в область більш позитивних значень, що виявляється позитивніше, ніж E системи (табл. 2, а,3), і тому через 30–35 хв процес відновлення практично припиняється (коли $E_{Pt/[AgL_2]^+} > E_{[CoL_6]^{2+}}$).

Характер зміни потенціалу Pt-електрода в розчинах компонентів і розчині сріблення представлений на рисунку. Момент фактичної зупинки процесу сріблення D показаний колом, в якому спостерігається перетин залежностей електродних потенціалів Pt для 6 і 7 розчинів.

Більш точна інтерпретація області перетину залежностей потенціалів підсистем а, 3 і в, 1 табл. 2 наведена в табл. 3. З неї видно, що при $t > 25$ хв потенціал підсистеми в,1 виявляється позитивніше потенціалу системи а,3, тому процес хімічного сріблення D практично припиняється. Спостережуване явище зворотності електродних потенціалів підсистем в,1 і а,3, швидше за все, пов'язано з перерозподілом лігандних груп у процесі відновлення. При цьому можливо, що звільняються ліганди (NH₃-групи), з одного боку — підсилюють координацію їх біля Ag(NH₃)₂⁺-частинок, що залишилися, а з іншого — слабшає координація L навколо Co²⁺-частинок з переходом їх у координаційні сполуки типу [Co(NH₃)₆]³⁺. Безумовно, що ці

Т а б л и ц я 2

Реальні потенціали ($E_{ст}$) Pt-електрода в розчинах хімічного сріблення та його компонентів

Підсистема	№ систем	Робоча електродна система Me(Pt)/Me ⁿ⁺ (с), L ₁ (с), L ₂ (с)	$E_{ст}$, В	ΔE , В
а	1	Pt/AgNO ₃ (0.03 М)	+0.245	0.425
	2	Pt/AgNO ₃ (0.03 М) + NH ₃ (2.00 М)	+0.125	
	3	Pt/AgNO ₃ (0.03 М) + NH ₄ HSO ₄ (0.50 М) + NH ₃ (2.00 М)	+0.125	
б	1	Pt/CoSO ₄ (0.15 М)	+0.140	0.140
	2	Pt/CoSO ₄ (0.15 М) + NH ₄ HSO ₄ (0.50 М)	+0.020	
	3	Pt/CoSO ₄ (0.15 М) + NH ₄ HSO ₄ (0.50 М) + NH ₃ (2.00 М)	+0.020	
в	1	Pt/AgNO ₃ (0.03 М) + NH ₃ (2.00 М) + NH ₄ HSO ₄ (0.50 М) + CoSO ₄ (0.15 М)	+0.265	0.020

два процеси приводять до часткової або повної зворотності потенціалів підсистем в,1 і а,3, в результаті чого процес металізації частково або повністю припиняється.

Для підтвердження викладених уявлень про причини зворотності електродних потенціалів підсистем в, 1 і а, 3 (табл. 2, 3) проаналізовано константи стійкості (β) комплексів з катіонами металів: Ag^+ , Co^{2+} і Co^{3+} у розчинах з іонною силою $I = 0.2-0.5$. У табл. 4, згідно з [5], представлені константи стійкості комплексоутворюючих (КУ) іонів з максимальним і попереднім йому координаційними числами (КЧ).

Т а б л и ц я 3

Динаміка зміни E_{Pt} (В) підсистем а,3 і в,1 (табл. 2) під час дослідів (τ)

Підсистема	τ , хв					
	0	5	15	25	35	60
а, 3	0.265	0.263	0.265	0.262	0.260	0.260
в, 1	0.245	0.255	0.260	0.265	0.265	0.275

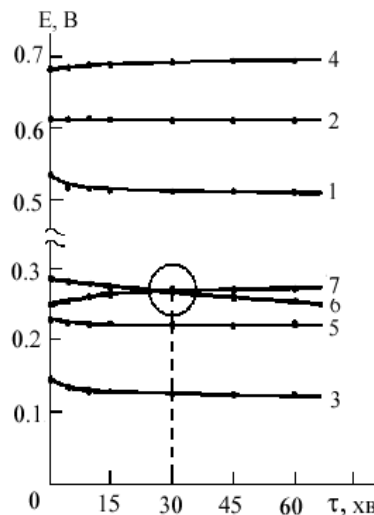
Т а б л и ц я 4

Константи стійкості деяких іонних рівноваг

КО	КЧ	Реакції комплексоутворення (іонні рівноваги)	$\lg\beta$
Ag^+	1	$\text{Ag}^+ + \text{NH}_3 \rightleftharpoons [\text{Ag}(\text{NH}_3)]^+$	3.31
	2	$\text{Ag}^+ + 2\text{NH}_3 \rightleftharpoons [\text{Ag}(\text{NH}_3)_2]^+$	7.22
Co^{2+}	5	$\text{Co}(\text{NH}_3)_4^{2+} + \text{NH}_3 \rightleftharpoons [\text{Co}(\text{NH}_3)_5]^{2+}$	5.13
	6	$\text{Co}^{2+} + 6\text{NH}_3 \rightleftharpoons [\text{Co}(\text{NH}_3)_6]^{2+}$	4.39
Co^{3+}	5	$\text{Co}(\text{NH}_3)_4^{3+} + \text{NH}_3 \rightleftharpoons [\text{Co}(\text{NH}_3)_5]^{3+}$	5.07
	6	$\text{Co}^{3+} + 6\text{NH}_3 \rightleftharpoons [\text{Co}(\text{NH}_3)_6]^{3+}$	35.21

П р и м і т к а. L — NH_3 .

Раніше ми експериментально підтвердили, що система $\text{Pt}/[\text{Ag}(\text{NH}_3)_2]^+$, $[\text{Co}(\text{NH}_3)_5]^{2+}$ має менш позитивний потенціал, ніж система $\text{Pt}/[\text{Ag}(\text{NH}_3)_2]^+$ (рисунок, криві 7 і 4). Термодинамічний дозвіл процесу окислення $\text{Co}(\text{II})$ до $\text{Co}(\text{III})$ і подальший розряд $\text{Ag}(\text{I})$ до $\text{Ag}(\text{0})$ приводять до звільнення молекул L — (NH_3) від $\text{Ag}(\text{I})$ і $\text{Co}(\text{II})$ і переходу їх в структуру утвореної КС — $[\text{Co}(\text{NH}_3)_6]^{3+}$, в результаті чого відношення концентрацій $([\text{Co}(\text{NH}_3)_6]^{3+} \cdot [\text{Ag}(\text{NH}_3)_2]^+) / [\text{Co}(\text{NH}_3)_5]^{2+}$

Хронопотенціометрія Pt-електрода в розчинах різноманітного складу (моль/л): 1 — CoSO_4 (0.15); 2 — CoSO_4 (0.15) + NH_4HSO_4 (0.50); 3 — CoSO_4 (0.15) + NH_4HSO_4 (0.50) + NH_3 (2.00); 4 — AgNO_3 (0.03); 5 — AgNO_3 (0.03) + NH_3 (2.00); 6 — AgNO_3 (0.03) + NH_3 (2.00) + NH_4HSO_4 (0.50); 7 — AgNO_3 (0.03) + NH_3 (2.00) + NH_4HSO_4 (0.50) + CoSO_4 (0.15).

збільшується, що підтверджується і співвідношенням $[\beta(\text{Co}(\text{III})) \cdot \beta(\text{Ag}(\text{I}))] / \beta(\text{Co}(\text{II}))$.

Такий характер поведінки NH_3 -груп у процесі хімічного відновлення Ag^+ -іонів підтверджується рівнянням Нернста для потенціалу електрода в нестационарних умовах [6]:

$$E = E^0 + \frac{RT}{nF} \ln \frac{[\text{Ox}]}{[\text{Red}]} = E^0 + 0.059 \lg \frac{[\text{Ox}]}{[\text{Red}]} \quad (3)$$

Для нашої системи співмножник другого доданка в (3) відповідає запису:

$$\lg \frac{[\text{Ox}]}{[\text{Red}]} = \lg \frac{[\text{Co}(\text{NH}_3)_6]^{3+} \cdot [\text{Ag}(\text{NH}_3)_2]^+}{[\text{Co}(\text{NH}_3)_5]^{2+}} \quad (4)$$

З рівняння (4) випливає, що зі зменшенням концентрацій $[\text{Ag}^+]$ і $[\text{Co}^{2+}]$ і зі збільшенням $[\text{Co}^{3+}]$ -іонів, другий доданок рівняння (3) приймає більш негативні значення, і в результаті потенціал системи стає менш позитивним.

Ці розрахунки показали, що потенціал системи дещо знижується, але при $[\text{Ag}^+] = 0$ потенціал знову зростає в результаті зміни природи потенціалвизначальних іонів у розчині, коли він повністю визначається наявністю Ox-Red -системи $\text{Co}(\text{II})/\text{Co}(\text{III})$.

ВИСНОВКИ. Для встановлення причин протікання процесу хімічного відновлення срібла з малою швидкістю на діелектрику з розчинів аміачних комплексів срібла в присутності Ох-Red-системи Co(II)/Co(III) використаний метод хронопотенціометрії на Pt-електроді.

На основі зіставлення характеру зміни потенціалів Pt-електрода в розчинах підсистем висловлено припущення, що зниження швидкості сріблення у часі (аж до нуля) пов'язане з перерозподілом лігандних груп (NH₃) від Ag⁺ і Co²⁺-іонів-комплексоутворювачів (у момент відновлення та окислення їх відповідно до Co³⁺-катионів (утворюються комплекси [Co(NH₃)₆]³⁺). Методом хронопотенціометрії показано, що перерозподіл L-груп приводить до зворотності електрохімічних потенціалів підсистем, що визначає можливість подальшого здійснення процесу хімічного сріблення діелектриків за автокаталітичним механізмом.

РЕЗЮМЕ. С допомогою метода хронопотенціометрії встановлено явлення значительного зниження (практически до 0) скорости химического восстановления серебра (V_{Ag}) из раствора его аммиачных комплексов в присутствии Ох-Red-системы Co(II)/Co(III), которое связано с перераспределением лигандов L (NH₃) от Ag⁺ и Co²⁺ к Co³⁺-ионам в процессе сере-

бления. Перераспределение L приводит к обратимости потенциалов подсистем и полному прекращению процесса металлизации ($V_{Ag}=0$).

SUMMARY. Using the method set chronopotentiometry effect a significant reduction (almost to 0) the rate of chemical reduction of silver (V_{Ag}) from its solution in the presence of ammonia complexes of Ох-Red systems Co(II)/Co(III), which is associated with a redistribution of the ligands L (NH₃) from the Ag⁺ and Co²⁺ to Co³⁺-ions in the process of silvering. L leads to a redistribution of the potential reversibility of the subsystems and complete cessation process less metallization ($V_{Ag}=0$).

ЛІТЕРАТУРА

1. Калугін В.Д., Лук'яненко В.В., Опалева Н.С. та ін. // Укр. хим. журн. -2012. -78, № 11. -С. 35—40.
2. Химическое осаждение металлов из водных растворов / Под ред. В.В.Свиридова. -Минск: Изд-во "Университетское", 1987.
3. Грилихес С.Н. Обезжиривание, травление и полирование металлов. -Л.: Машиностроение, 1977.
4. Справочник химика / Под ред. Б.П.Никольского.- М.; Л.: Химия, 1964. -Т. 3.
5. Бугаєвський О.А., Решетняк О.О. Таблиці констант хімічних рівноваг, що застосовуються в аналітичній хімії. -Харків: Вид-во Харків. націон. ун-ту, 2000.
6. Яцимирський В.К. Фізична хімія. Підручник для студ. вищ. навч. закл. -Київ; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2007.

Науково-дослідний інститут хімії Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна

Надійшла 21.05.2013